

TÜRKİYE'DE BİTKİLERİN YÖRESEL KULLANILIŞLARI (I)

VERNACULAR USES OF PLANTS IN TURKEY (I)

Ertan TUZLACI*

SUMMARY

Plants are widely used in the world for their medicinal and other useful properties. They are one of the important natural sources of medicine, though synthetic medicine has replaced them commercially. However plants are still highly favored as folk medicine in the world as well as in Turkey. In this paper 43 plants used as folk medicine or for other purposes and the way they are used are presented.

Ö Z E T

Bitkiler tıbbi ve diğer yararlı özellikleri nedeniyle çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bugün sentetik ilaçların birçok bitkisel kaynaklı ilaçların yerini almasına rağmen, bitkiler ilaçların önemli doğal kaynaklarından biridir. Bitkiler aynı zamanda Türkiye'de olduğu gibi dünyada da halk ilaçları olarak hâlâ kullanılmaktadır. Bu yazımızda 43 bitkinin Anadolu'da halk ilacı olarak ve diğer bazı amaçlarla kullanılışı ile ilgili bir derleme sunulmuştur.

Bitkiler çeşitli özellikleri nedeniyle tıp, eczacılık ve çeşitli sanayi alanlarında önemli doğal kaynaklardan birini oluşturur. İnsanlar tarihin ilk çağlarından beri bu kaynaktan başta besin

* M.Ü. Eczacılık Fakültesi, Nişantaşı, İstanbul.

olmak üzere çeşitli şekillerde yararlanmış ve bugün de yararlanmaktadır. Bunlar içinde bitkilerin tedavi amacıyla ve ilaç olarak kullanılışları özel bir önem taşır. Bugün sağlık alanında genellikle halk ilaçlarının yerini sentetik ilaçların almasına karşın dünyanın birçok yöresinde doğal ve bitkisel kaynaklı ilaçların kullanılışı hâlâ yaygınlığını sürdürmektedir. Çok zengin bir bitki örtüsüne sahip olan Anadolu'da da özellikle kırsal kesimde geleneksel halk ilaçları yapımında ve bazı hastalıkların tedavisinde birçok bitkinin kullanıldığı bilinmektedir (1-6). Ancak bitkisel halk ilaçlarının bilimsel yönden araştırılarak olumlu veya olumsuz etkilerinin saptanması halk sağlığı bakımından yararlı olacaktır.

Türkiye florası ile ilgili araştırmalarımız esnasında bitki örnekleri toplamak amacıyla ülkemizin çeşitli yörelerine geziler yapmaktayız. Bu gezilerde aynı zamanda gidilen yörenin bitkileri hakkında yerli halktan veya o yörede yaşayan kimselerden elde ettiğimiz bilgileri derlemektediriz. Bu yazımızda Türkiye'nin çeşitli yörelerinde halk tarafından kullanıldığını saptadığımız bitkiler aşağıda latince adlarına göre alfabetik bir liste halinde sunulmuştur. Bu liste içinde her bitkinin yararlanılış nedeni, kullanılış şekli, ayrıca yetiştiği ve kullanıldığı yöre yanında belirtilmiştir.

Alcea sp. — Köklerinin dekoksyonu dahilen barsak temizleyici olarak ve böbrek taşı ve kumu düşürmek için kullanılır (Hakkâri).

Anchusa sp. — Böbrek taşı ve kumu düşürmek için yaprakları kavrulmuş ve yenir (Elâzığ: Harput). Köklerinin üstü kazınıp süt ve yağ içinde pişirildikten sonra cerahatli yaraların üzerine sürülerek, yaraların cerahatini akıtarak iyileştirilmesinde kullanılır (Bitlis).

Arun sp. — Bitki haşlandıktan sonra sebze olarak yenir (Maraş, Adana: Osmaniye).

Asphodeline damascena (Boiss.) Baker — Yapraklarının ezilerek çıkarılan suyu, kulak damlası şeklinde kulak ağrısını giderici olarak kullanılır. Köklerin yakılmasıyla elde edilen kömür, cilde sürülerek ciltteki sulu yaraları iyileştirmek ve kurutmak için kullanılır (Kayseri: Yahyalı).

A. globifera J. Gay ex Baker — Olgunlaşmamış meyvaların dekok-

siyonu dahilen mayasıl tedavisinde kullanılır (Kayseri: Pınarbaşı).

Asphodelus aestivus Brot. — Kökler kaynatılır, ilk suyu atıldıktan sonra ikinci kez elde edilen suyu ülser tedavisinde kullanılır (Balıkesir: Marmara Adası).

Astragalus sp. — Bitkinin ekstresi kan dindirici olarak kullanılır (Artvin: Yusufeli, Boyalı).

Ballota acetabulosa (L.) Benth — Bitkinin topraküstü kısmının dekoksasyonu dahilen hemoroid tedavisinde kullanılır (Balıkesir: Marmara Adası).

Cyclamen sp. — Yumrusu, kurutulup toz edilip, kırmızı biber ve nişadır ile karıştırıldıktan sonra burundan verilerek sığır, deve gibi hayvanların soğuk algınlığını iyileştirmek için kullanılır (İçel: Silifke).

Ecbalium elaterium (L.) A. Rich. — Meyvalarının ezilmesiyle elde edilen suyu buruna çekilerek sinüzit ve sarılık tedavisinde kullanılır (İçel).

Eremurus spectabilis Bieb. — Yaprakları sebze olarak kullanılır (Bitlis, Antalya: Gündoğmuş, Adana: Saimbeyli).

Euphorbia sp. — Kurutulmuş bitki öğütüldükten sonra suyla karıştırılarak, yünü kalıcı siyah renge boyamak için kullanılır (Siirt). Bitkinin bir parçası, diş ağrısını gidermek için uyuşturucu olarak ve ağızda çiğnenerek kullanılır (Hakkâri).

Ferula sp. — Genç ve taze yapraklı filizler sebze olarak kullanılır (Artvin: Yusufeli, Boyalı, Erzurum). Bitkinin tümü hayvanlara besleyici olarak verilerek et ve sütün arttırılması için kullanılır (Siirt, Hatay). Kökleri toz edilip balla karıştırılarak dahilen afrodisiyak olarak kullanılır (Hatay, Konya: Ermenek, Adana: Saimbeyli).

Ficus carica L. — Sütü, et benleri üzerine sürülerek onları düşürmek için kullanılır (Bilecik).

Fumaria sp. — Bitkinin dekoksasyonu dahilen hemoroid tedavisinde kullanılır (Gümüşhane, Elazığ: Harput).

Helichrysum sp. — Kapitulumlarının dekoksasyonu dahilen mide

- ağrısı ve böbrek taşlarını düşürmek için kullanılır (K. Maraş: Andırın).
- Hyoscyamus niger** L. — Tohumları sigara içinde içilerek diş ağrısını gidermede kullanılır (Hakkâri).
- Hypericum perforatum** L. — Çiçeklerinin dekoksyonu dahilen ülser tedavisi için kullanılır (Çanakkale, Balıkesir: Dursunbey). Bitkinin dekoksyonu dahilen mide sancısını giderici olarak kullanılır (K. Maraş: Andırın).
- Juglans regia** L. — Kökleri zeytinyağı içinde bir müddet bekle-tildikten sonra, bu zeytinyağı romatizma ve adale ağrılarını giderici olarak ve cilde sürülerek kullanılır (Elazığ: Harput).
- Juniperus drupacea** Lab. — Meyvalarından elde edilen andız pek-mezi dahilen ülser tedavisinde kullanılır (İçel).
- Medicago** sp. — Ezilen ve dövülen bitki kesik ve yaraların üze-rine sarılarak, çabuk iyileştirilmesinde kullanılır (Hakkâri).
- Melissa officinalis** L. — Bitkinin dekoksyonu dahilen kalp kuv-vetlendirici ve kalp ilacı olarak kullanılır (Balıkesir: Gönen).
- Micromeria graeca** (L.) Bentham — Bitkinin dekoksyonu dahilen karın sancuları için kullanılır (İçel).
- Pinus brutia** Ten. — Gövde üzerindeki yaralardan akan terementi (çam akması, çam sakızı) sütle karıştırılarak dahilen ülser tedavisinde kullanılır. Ayrıca terementi iltihaplı çıban üzerine sürülüp iltihabını akıtarak iyileştirilmesinde kullanılır (İçel: Gözne, Arslanköy).
- Pistacia terebinthus** L. — Kökler kaynatılır, ilk suyu atıldıktan sonra, ikinci kez elde edilen suyu dahilen yara iyi edici olarak kullanılır (K. Maraş: Andırın).
- Plantago major** L. — Yaprakları doğrudan cilde yapıştırılarak veya ezilerek çıkarılan suyu cilde sürülerek yara iyi edici olarak kullanılır. Ayrıca aynı yöntemle iltihaplı çıbanların iltihabının akıtılarak iyileştirilmesinde kullanılır (Bitlis). Tohumları he-moroid tedavisinde kullanılır (Malatya).
- Pcpulus** sp. — Kuru dallarının yakılmasıyla elde edilen yağı çürük dişlere haricen uygulanarak ve lokal analjezik olarak diş ağ-rısını gidermede kullanılır (K. Maraş: Göksun).

Raphanus raphanistrum L. — Ezilen ve dövülen yaprakları kına ve zeytinyağı ile karıştırılarak hazırlanan merhem cilde haricen sürülüp ayak şişiklerinin iyileştirilmesi için kullanılır (İçel: Arslanköy, Gözne).

Rheum ribes L. — Bitkinin gövdesi ve yaprak sapları mide hazımsızlığını giderici ve iştah arttırıcı olup taze halde yenilerek kullanılır. Ayrıca gövdesi soyularak besin olarak kullanılır. Kaynatılan kökünün suyu dahilen şeker hastalığının tedavisinde kullanılır (Bitlis).

Rosa sp. — Kurutulmuş meyvalarının dekoksyonu dahilen hemoroid tedavisinde kullanılır (Giresun: Şebinkarahisar).

Ruscus aculeatus L. — Köklerinin dekoksyonu dahilen böbrek taşlarını düşürmek için kullanılır (İçel: Silifke).

Salvia multicaulis Vahl — Öğütülüp kaynatılan bitki lapa halinde cilt üzerine sürülerek vücuttaki şişliklerin iyileştirilmesinde kullanılır (Siirt: Eruh).

S. fruticosa Miller — Genç sürgünlerin ve yaprakların infüzyonu çay olarak ve karın ağrılarını giderici olarak kullanılır (Balıkesir: Marmara adası).

Sambucus ebulus L. — Bitkinin ekstresi haricen romatizma tedavisinde kullanılır (Artvin: Yusufeli, Boyalı). Meyvaları dahilen hemoroid tedavisinde kullanılır (İçel: Gözne, Arslanköy).

Sideritis sp. — Çay olarak kullanılır (Adana: Karsantı).

Sideritis syriaca L. — Çay olarak kullanılır (Gaziantep: İslahiye).

Sinapis sp. — Ezilen ve dövülen yaprakları kına ve zeytinyağı ile karıştırılarak hazırlanan merhem cilde haricen sürülerek ayak şişiklerinin iyileştirilmesi için kullanılır (İçel: Arslanköy, Gözne). Kökü ezilerek dıştan boğaza sarılır ve bademciklerin iyileştirilmesinde kullanılır. Ayrıca iltihaplı çibanların üzerine sürülüp patlatılarak iyileştirilmesinde kullanılır (İçel: Arslanköy).

Teucrium polium L. — Bitkinin dekoksyonu dahilen karın ağrılarını giderici olarak kullanılır (İçel: Gözne, Arslanköy, Silifke, Elazığ: Harput, K. Maraş: Andırın).

Thymbra spicata L. — Bitkinin topraküstü kısmı çay olarak kullanılır ve mide ağrılarını giderir (Gaziantep).

Thymus sp. — Kaynatılan bitkinin buharı, kemik çatlakları, iltihaplı yara ve vücuttaki şişkinliklerin iyileştirilmesinde ve ağrı giderici olarak kullanılır (K. Maraş: Andırın). Bitkinin dekoksiyonu dahilen karın ağrılarının giderilmesinde kullanılır (Balıkesir: Marmara adası).

Urginea maritima (L.) Baker — Soğanı kesildikten sonra cilde sürülerek, romatizma ve adale ağrılarının giderilmesinde kullanılır (İçel: Silifke).

Verbascum sp. — Kaynatılan bitkinin suyu, bacakların bir müddet bu su içinde banyo edilmesiyle romatizma tedavisinde kullanılır (Hakkâri).

Viscum album L. — Yaprakları kaynatılır, ilk suyu atıldıktan sonra ikinci suyu dahilen mide ağrısı için kullanılır (Konya: Kazancı).

KAYNAKLAR

1. Baytop, T. : *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul, 1963.
2. Şehsuvaroğlu, B.N. : *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul, 1970, s. 269-273.
3. Karamanoğlu, K. : *Farmasötik Botanik*. Ankara, 1973.
4. Baytop, A. : *Farmasötik Botanik*. 3. baskı İstanbul, 1977.
5. Tuzlacı, E. : Honaz dağı'nın tıbbi bitkileri. *Biyoloji Dergisi*, 27 (1), 9-12, (1977).
6. Alpınar, K. : Amasya yöresi bitkilerinin yerli ad ve tıbbi kullanılışları. *Bitki*, 6 (3), 243-249, (1979).